

ОСВІТНИЙ ПРОСТІР: ДЕМОКРАТИЗАЦІЯ, ГІДНІСТЬ І ПСИХОЛОГІЧНА ПРОСВІТА

УДК 316.4 – 37.01

Жадан Ірина Василівна

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
головний науковий співробітник відділу
психології політичної поведінки молоді,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
м. Київ, Україна

<https://orcid.org/0000-0001-5274-574X>

Iryna_zhadan@ukr.net

<https://doi.org/10.33120/popp-Vol18-Year2025-217>

КРИТЕРІАЛЬНА МОДЕЛЬ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ РОЗВИТКУ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ МОЛОДІ ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Вступ. Статтю присвячено актуальній проблемі розвитку громадянської ідентичності молоді, з утвердженням якої пов'язують перспективи об'єднання спільноти для захисту держави та самоорганізації суспільства на етапі повоєнної відбудови. Розроблення науково-методичного забезпечення супроводу розвитку громадянської ідентичності молоді деокупованих територій – один з аспектів цієї проблеми.

Метою статті є обґрунтування критеріальної моделі соціально-психологічного супроводу розвитку громадянської ідентичності молоді деокупованих територій.

Основні результати. Метою супроводу розвитку громадянської ідентичності молоді визначено створення умов для утвердження ціннісних смислів громадянської ідентифікації і набуття компетентностей (здатностей), необхідних для успішного виконання ролі громадянина. Травматичний досвід, пережитий молоддю деокупованих територій, зумовив вибір принципів супроводу, зокрема принципу «підклевання на основі досвіду», який реалізується через посилення (відновлення) почуття безпеки, підвищення самоефективності, розвиток компетентностей, необхідних для захисту своїх прав. Обґрунтовано доцільність розроблення програми супроводу з опертям на тривимірну структуру громадянської ідентичності (індивідуально-колективний, суб'єктно-об'єктний і когнітивно-структурний виміри), визначено маркери та загрози ідентичності для кожного з вимірів. Виокремлено показники, на які слід орієнтуватися у

формулюванні завдань, добиранні засобів та оцінюванні ефективності супроводу розвитку громадянської ідентичності молоді. Простежено логіку супроводу розвитку ідентичності на трьох рівнях: когнітивному (уявлення, оцінювання), афективному (цінності, ставлення) і конативному (практики, здатності).

Висновки. Запропонована модель релевантна завданням супроводу і може використовуватися на всіх його етапах: від розроблення діагностичного інструментарію, визначення напрямів і засобів впливів до контролю ефективності супроводу розвитку громадянської ідентичності молоді деокупованих територій.

Ключові слова: громадянська ідентичність; умови розвитку; супровід; принципи; структура; виміри; маркери; показники.

Iryna Zhadan

PhD in Psychology, senior researcher, Chief Research Associate of the Department for Psychology of Youth Political Behavior, Institute of social and political psychology, NAES of Ukraine, Kyiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-5274-574X>

Iryna_zhadan@ukr.net

CRITERIA MODEL FOR SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL SUPPORT OF CIVIC IDENTITY DEVELOPMENT AMONG YOUTH IN DE-OCCUPIED TERRITORIES

Introduction. This article addresses the current issue of developing civic identity among young people, which is linked to the prospects of uniting the community to protect the state and self-organise society during the post-war reconstruction phase. The development of scientific and methodological support for the development of civic identity among young people in de-occupied territories is one aspect of this issue.

The purpose of the article is to substantiate a criteria-based model of socio-psychological support for the development of civic identity among young people in de-occupied territories.

Key findings. The goal of supporting the development of civic identity among young people is to create conditions for establishing the values of civic identification and acquiring the competencies (skills) necessary for successfully fulfilling the role of a citizen. The traumatic experiences of young people in de-occupied territories have determined the choice of support principles, in particular the principle of 'care based on experience', which is implemented through strengthening (restoring) a sense of security, increasing self-efficacy, and developing the competencies necessary to protect one's rights. The feasibility of developing a support programme based on a three-dimensional structure of civic identity (individual-collective, subject-object, and cognitive-structural dimensions) has been substantiated, and markers and threats to identity for each of the dimensions have been identified. Indicators have been defined

that should be used as a guide when formulating tasks, selecting tools, and evaluating the effectiveness of support for the development of civic identity among young people. The logic of supporting identity development is traced at three levels: cognitive (perceptions, evaluations), affective (values, attitudes), and conative (practices, abilities).

Conclusions. The proposed model is relevant to the task of support and can be used at all stages: from the development of diagnostic tools, the identification of areas and means of influence, to monitoring the effectiveness of support for the development of civic identity among young people in de-occupied territories.

Keywords: civic identity; conditions for development; support; principles; structure; measurements; markers; indicators.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Потреба в соціально-психологічному супроводі розвитку громадянської ідентичності молоді деокупованих територій зумовлена насамперед зростанням ролі ідентичності як фактору єдності і стійкості суспільства в умовах війни. Попри те, що соціологи відзначають каталітичний вплив війни на розвиток громадянської ідентичності, постає ризик відчуження або труднощів у реінтеграції тих, хто сприймається як «інший» через їхній досвід життя під окупацією. Освітнім, інформаційним, виховним впливам на розвиток ідентичності бракує системності, не розроблено індикатори для контролю їх ефективності, бракує релевантних засобів та методик. Тому актуальність розроблення науково-методичних засад соціально-психологічного супроводу розвитку ідентичності молоді деокупованих територій не викликає сумнівів.

Метою статті є обґрунтування критеріальної моделі соціально-психологічного супроводу розвитку громадянської ідентичності молоді деокупованих територій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціально-психологічний супровід розвитку громадянської ідентичності молоді поєднує систему принципів, чинників та засобів, спрямованих на створення умов для утвердження ціннісних смислів громадянської ідентифікації і набуття компетентностей (здатностей), необхідних для успішного виконання ролі громадянина.

Методологічні засади, принципи і чинники розвитку громадянської ідентичності молоді були представлені нами раніше (Жадан, 2025), цю ж статтю присвячено опису умов її розвитку, обґрунтуванню тривимірної структури громадянської ідентичності та визначенню маркерів для кожного з вимірів; виокремленню показників, які можуть застосовуватися для постановки завдань супроводу і контролю його ефективності, обґрунтуванню формули супроводу розвитку ідентичності на трьох рівнях:

когнітивному (уявлення, оцінювання), афективному (цінності, ставлення) і конативному (практики, здатності).

До базових умов розвитку громадянської ідентичності відносимо відповідність ідентифікаційного дискурсу, освітнього та інформаційного середовища принципам:

- *суб'єктності*, який у супроводі розвитку громадянської ідентичності реалізується через створення середовища, сприятливого для усвідомлення молоддю своєї належності до спільноти громадян, для інтеріоризації ціннісних смислів ідентифікації, усвідомлення власної здатності змінювати себе і навколишній світ, здатності до самопотенціювання, відповідальної громадянської участі;

- *діяльній спрямованості*, що передбачає акцентування самостійного пошуку знань; застосування набутих знань та компетентностей, необхідних для ефективної співпраці в обстоюванні власних прав і прав спільноти в комунікації з владою; уникання маніпуляцій і протистояння тиску; стійкості в умовах загроз тощо;

- *підключення на основі досвіду*, заснованого на застосуванні таких практик, як-от: культивування відчуття безпеки (внутрішньої (емоційної, психологічної) і зовнішньої (фізичної і цифрової)); визнання почуттів молоді (неупереджене ставлення, емпатія); надання допомоги в налагодженні відносин з іншими; підтримка в регулюванні поведінки за допомогою стратегій заспокоєння і деескалації тощо. Завданням супроводу розвитку громадянської ідентичності згідно із цим принципом є посилення (відновлення) почуття безпеки, підвищення самоефективності, довіри, налагодження зв'язків, набуття компетентностей, необхідних для захисту своїх прав (Henke, 2020).

Впливи на розвиток громадянської ідентичності мають шанс досягти мети лише в тому разі, якщо вони будуть системними, тому аналіз проблемного поля ідентифікації молоді деокупованих територій доцільно здійснювати з огляду на структуру громадянської ідентичності. Структуру громадянської ідентичності, релевантну завданням супроводу, ми вибудовували з опертям на тривимірну структуру ідентичності, запропоновану О. Матузковою (2014). Визначивши ознаки для кожного з вимірів громадянської ідентичності та узагальнивши дані емпіричних розвідок, присвячених трансформаціям ідентичності в умовах тривалих конфліктів, ми виокремили ймовірні загрози для утвердження громадянської ідентичності, породжені ситуацією та особливостями компетентнісного профілю молоді.

Перший вимір – індивідуально-колективний – «представлений двома структурними компонентами: індивідуальною ідентичністю і колективною ідентичністю» (Матузкова, 2014, с. 17). У ракурсі громадянської ідентичності

індивідуальний вимір конкретизуємо через уявлення про міру усвідомлення особою своєї належності до спільноти громадян, її цінності і цілі, якості та здатності. Колективний вимір громадянської ідентичності характеризує здатність спільноти до солідаризації, взаємодії та активності, до спільних дій задля захисту своїх інтересів, цінностей тощо.

Спираючись на дані емпіричних досліджень, які проводились упродовж останнього часу, можемо визначити загрози утвердженню ідентичності молоді деокупованих територій для кожного з вимірів. *На індивідуальному рівні* – це насамперед руйнування ієрархії ідентичностей (через виключення з первісних спільнот); травми ідентичності (через якісні і кількісні зміни регіональної, фахової та ін. спільнот); відчуття виключення; зниження толерантності до інакшості; напруженість та конфліктність; байдужість і відстороненість; зниження комунікативної компетентності та здатності до співпраці, породжені зневірою, розчаруванням, емоційним знесиленням, збайдужінням; низький рівень здатності до аналізу та оцінювання ситуації, до визначення і дотримання меж. Загрози для громадянської ідентичності в колективному вимірі створюють: атомізація спільноти (переселенці / деокуповані громади / мешканці територій з різним рівнем руйнувань / вимушені мігранти; військові / цивільні; ті, хто живе «своє життя» / ті, хто присвятив життя захисту країни; ті, хто виконує свій конституційний обов'язок / ті, хто ухиляється тощо); ускладнення комунікації представників різних груп (понад 35,3% опитаних зазначають, що стосунки з переселенцями складаються нелегко і залишають бажати кращого); зростання соціальної напруженості; зростання негативного ставлення до біженців (46,2% вважають, що вони ганьблять Україну) тощо (Відновлення освітнього..., 2023; Вплив війни на молодь..., 2024). Як наслідок – зниження здатності до солідаризації і спільних дій задля досягнення бажаного.

Другий вимір – *суб'єктно-об'єктний* – відображає дуальність процесу громадянської ідентифікації, коли особистість і спільнота формують уявлення про себе як члена спільноти / спільноту громадян, свої ціннісні пріоритети, норми і практики взаємодії (суб'єктний вимір) і водночас перебувають під впливом та оцінюються іншими громадянами / спільнотами громадян (об'єктний вимір). Тому громадянська ідентичність особистості/спільноти постає як результуюча взаємопроникнення самоідентифікації і уявлення про те, як сприймають та оцінюють їх інші («зовнішня ідентичність»).

До проблем суб'єктного виміру громадянської ідентичності відносимо: стабільно низький рівень можливості впливу українців на ситуацію (лише 16% задоволені можливостями свого впливу на власне життя); низький рівень громадянської свідомості і самопотенціювання;

готовність делегувати роль рушіїв прогресу іншим – українським патріотам (75,3%), волонтерам (53,8%) тощо (Відновлення освітнього..., 2023; Вплив війни на молодь..., 2024).

Серед проблем об'єктного рівня найбільшу загрозу для розвитку громадянської ідентичності становлять: поширення упереджень, стигматизація; руйнування / втрата соціальних зв'язків; конфронтація через втрату відчуття безпеки.

Третій, *когнітивно-структурний*, вимір, репрезентовано ставленневими характеристиками (переживаннями, породженими усвідомленням належності до спільноти громадян), які визначають функціональні аспекти громадянської ідентичності, насамперед мотиваційні і поведінкові. Йдеться про усвідомлення сенсів ідентифікації, рефлексію та оцінювання перспектив самореалізації в певній спільноті, конструювання образу свого місця в спільноті громадян.

До проблем *когнітивного виміру* відносимо: низький рівень рефлексії сенсів ідентифікації; ризики для стійкості ідентичності, спричинені невизначеністю майбутнього; низький рівень здатності до компетентної громадянської взаємодії.

Серед проблем *структурного виміру* – дискретність цінностей, настановлень і практик; труднощі в реінтеграції тих, хто сприймається як «інший» через їхній досвід (вимушені переселенці, життя під окупацією тощо); зниження адаптивності; низький рівень активізму (брак суб'єктної самоідентифікації, соціальної відповідальності, здатності до самоконтролю тощо).

З огляду на репрезентації та проблемні точки кожного з вимірів громадянської ідентичності виокремлено *маркери*, на які слід орієнтуватися, коли йдеться про здійснення соціально-психологічного супроводу і контроль його ефективності.

Про особливості і проблеми громадянської ідентичності в *індивідуальному вимірі* можемо судити: за її місцем в ієрархії ідентичностей; емоціями, пов'язаними з переживанням належності (посилення / послаблення / відчуття виключення, гордість/сором/амбівалентні, рівень ідентифікації (номінальна/символічна/суб'єктно-активна); за сенсами ідентифікації (відсутні / відчуття безпеки / очікування захисту / безумовна цінність держави); за рівнем довіри до співгромадян та інституцій; за рівнем толерантності до інакшості; за напруженістю і конфліктністю (висока/низька, мають тенденцію до зростання/зниження); за байдужістю і відстороненістю (висока/низька, зростає/знижується).

Маркери *колективного виміру*: згуртованість/атомізація спільноти (переселенці / деокуповані громади / мешканці територій з різним рівнем руйнувань / вимушені мігранти; військові/цивільні; ті, хто живе «своє

життя» / ті, хто присвятив життя захисту країни; ті, хто виконує свій конституційний обов'язок / ті, хто ухиляється, тощо) і психологічна дистанція між переліченими групами; проблемність комунікації представників різних груп; рівень соціальної напруженості; здатність до солідаризації і спільних дій задля досягнення бажаного; соціальна відповідальність (відмова від непрозорих дій, прогнозування наслідків своїх дій/бездіяльності); соціальна довіра; цінності солідарності (відмова від домінування, відкритість); практики залучення (раціональні/іrrраціональні).

До маркерів *суб'єктного виміру* відносимо: самоідентифікацію (суб'єктна/об'єктна); можливості впливу на ситуацію (внутрішня готовність і зовнішні умови); здатність до самопотенціювання; локус контролю відповідальності (за себе / за спільноту / за країну); спектр практик громадянської взаємодії; спрямованість ідентичності (у минуле / у майбутнє); інтегрованість у спільноту громадян (низька/середня/висока); цілі громадянськості (невизначені / виконання ролі / мрії про майбутнє / перетворення реальності).

Маркерами об'єктного рівня є: поширеність у спільноті упереджень, стигматизації; відчуття міцності (руйнування/втрати) соціальних зв'язків; відчуття безпеки (є/немає); переважні обмежувальні впливи соціального оточення.

До маркерів *когнітивного виміру* відносимо: усвідомлення зумовленості бажаних змін власною суб'єктною позицією; бачення перспектив самореалізації в певній спільноті (є/немає); уявлення про свою місію і місце в спільноті громадян (є/немає); ставлення до невизначеності (як чинник стійкості ідентичності); компетентність громадянської взаємодії; раціональність/іrrраціональність громадянських уявлень та очікувань; здатність мислити критично, розуміти інші культури та співчувати людям з різних регіонів, країн.

Маркерами *структурного виміру є:* дискретність/взаємозумовленість цінностей, настановлень і практик; готовність/неготовність інтегрувати (-сь) у спільноту тих, хто сприймається як «інший» через їхній досвід (вимушені переселенці, життя під окупацією тощо); рівень адаптивності; здатність до ефективної комунікації «конфліктних» тем; рівень активізму (суб'єктної самоідентифікації, соціальної відповідальності, здатності до самоконтролю тощо).

На основі визначених маркерів можемо скласти уявлення про:

– *особливості громадянської ідентичності індивідів* (окремих громадян) і *молодіжних спільнот* (у контексті нашого дослідження – української молодіжної спільноти / молоді деокупованих територій / внутрішньо переміщеної молоді / молоді, яка вимушено мігрувала /

молоді, яка й далі живе у своїх містах і селах тощо) та перспективи і вектори їх змін;

– *міру відповідності* уявлень молодих українців про свої громадянські цінності, чесноти, компетентності (*самоідентифікування*) їхнім уявленням про те, як їх сприймають та оцінюють інші (*зовнішня ідентичність*), що дасть змогу визначити перспективи адаптації та інтеграції в спільноту;

– *особливості структурування* громадянської ідентичності молоді на рівні когніцій і практик та рівень сформованості компетентностей, які визначають перспективи залучення молоді до спільних дій заради соціальних змін.

Виокремлені маркери лягли в основу визначення *показників*, на які слід орієнтуватися у формулюванні завдань, добиранні засобів та оцінюванні ефективності супроводу розвитку громадянської ідентичності молоді. Представлений у таблиці перелік показників сфокусований більшою мірою на внутрішніх механізмах і якостях, що зумовлюють розвиток громадянської ідентичності. Добираючи їх, ми віддавали перевагу тим, які піддаються операціоналізації, а тому придатні для визначення динаміки і вектора змін.

Таблиця

**Перелік показників (ознак) громадянської ідентичності
для визначення завдань і контролю ефективності супроводу
розвитку громадянської ідентичності**

Вимір	Показники (ознаки)
Індивідуальний	<ul style="list-style-type: none"> ✓ наявність/брак тренду в бік «кристалізації» ідентичності (номінальна → символічна → суб'єктно-активна); ✓ зміни знака і співвідношення емоцій, пов'язаних з переживанням належності (посилення/послаблення / відчуття виключення/включення, гордості/сорому/амбівалентні); ✓ усвідомлення сенсів ідентифікації (від відчуття безпеки, очікування захисту тощо до безумовної цінності держави); ✓ зростання довіри до співгромадян / ін-групи та аут-груп / представників інших регіонів тощо; ✓ толерантність до інакшості (підвищення/зниження); ✓ напруженість, конфліктність; байдужість, відстороненість (зниження/зростання); ✓ визначення і дотримання меж (від усвідомлення необхідності, встановлення власних меж до здатності поважати межі інших); ✓ компетентнісний профіль: відкритість, активність, відповідальність (від усвідомлення цінності, набуття вмінь

Вимір	Показники (ознаки)
	<p>до практикування);</p> <ul style="list-style-type: none"> ✓ баланс індивідуальних цілей і цілей спільноти; ✓ залученість і готовність діяти в інтересах спільноти (від усвідомлення необхідності до практикування)
Колективний	<ul style="list-style-type: none"> ✓ згуртованість (відчуття спільності, взаємної довіри та підтримки – від усвідомлення важливості до практикування); ✓ зменшення психологічної дистанції між молодіжними спільнотами (молодь деокупованих територій / переміщена молодь / молодь громад-приймальниць); ✓ комунікація молоді деокупованих територій та інших молодіжних спільнот (конструктивна/неконструктивна, раціональна/ ірраціональна, регулярна/епізодична, цілі, емоції, норми); ✓ практикування солідаризації і спільних дій задля досягнення бажаного (епізодичне/регулярне); ✓ поширеність (окремі особи / групи/спільнота) практик соціальної відповідальності (відмова від непрозорих дій, прогнозування наслідків своїх дій/бездіяльності)
«Я» образу громадянина	<ul style="list-style-type: none"> ✓ усвідомлення своєї здатності ставати причиною змін (суб'єктна/об'єктна самоідентифікація); ✓ самоконтроль і самопотенціювання (від уявлення, набуття вмінь до здатності); ✓ локус відповідальності за себе і спільноту (від екстернальності до інтернальності); ✓ спрямованість ідентичності (локальна/загальна; спільнота/держава); ✓ інтегрованість у спільноту (від відчуження, байдужості до відчуття належності); ✓ цілі громадянської ідентифікації (невизначені / виконання ролі / мрії про майбутнє / перетворення реальності)
Середовищний	<ul style="list-style-type: none"> ✓ поширеність упереджень, стереотипів, стигматизації; ✓ соціальні зв'язки (міцні/зруйновані/втрачені); ✓ відчуття безпеки (є/немає); ✓ спрямування впливів соціального оточення (обмеження/підтримання/мотивування)
Когнітивний	<ul style="list-style-type: none"> ✓ перспективи самореалізації в певній спільноті (артикуляція критеріїв оцінювання); ✓ бачення своєї місії і місця в спільноті громадян (є/немає; пасивна/активна позиція); ✓ здатність до критичного осмислення ситуації, проблем, пропозицій, програм тощо (від уявлення, уміння аналізувати й оцінювати інформацію до регулярного практикування); ✓ здатність до рефлексії своїх громадянських очікувань і

Вимір	Показники (ознаки)
	можливостей (від артикуляції своїх очкувань, набуття рефлексивних умінь до регулярного практикування)
Структурування ідентичності	<ul style="list-style-type: none"> ✓ дискретність/взаємозумовленість цінностей, настановлень і практик; ✓ готовність інтегрувати (-сь) у спільноту (відповідність образу «Я» і «зовнішньої ідентичності»); ✓ здатність до ефективної комунікації «конфліктних» тем; ✓ активізм (від епізодичних до усталених практик громадянської участі)

З огляду на механізми та якості, що зумовлюють розвиток громадянської ідентичності, і спираючись на маркери й показники для кожного з вимірів ідентифікації, можемо змодельовати особливості її структурування (рис.).

Узагальнивши викладене, можемо констатувати, що громадянська ідентичність має багатокомпонентну динамічну структуру, яка є системною (зміни в структурі одного з компонентів зумовлюють зміни в інших). Тому розвивальні впливи можуть спрямовуватися водночас на всі компоненти структури, на один або на кілька вимірів ідентичності. Переваги такого підходу для супроводу розвитку громадянської ідентичності вбачаємо в можливості конструювати розвивальні впливи з урахуванням взаємозв'язків і взаємодій як усередині компонентів структури, так і між ними.

Складність і багат шаровість досліджуваного феномену оприявили перелік показників (ознак) громадянської ідентичності. Очевидно, що розроблення єдиного компактного інструментарію для оцінювання ефективності соціально-психологічного супроводу розвитку громадянської ідентичності молоді є надскладним завданням, а його застосування навряд чи буде можливим. Водночас окремі показники можна застосовувати для оцінювання змін на коротких відрізках супроводу, для визначення ефективності тих чи тих засобів розвитку ідентичності, рівня відповідності середовища критеріям розвивального тощо.

Розвиток громадянської ідентичності пропонуємо розглядати як циклічний процес, де уявлення, настановлення, емоції та особистісні якості тестуються, коригуються, утверджуються через громадянські практики. Громадянське практикування сприяє зростанню агентності, змінює сприйняття себе і спільноти, зумовлює трансформування і кристалізацію ідентичності.

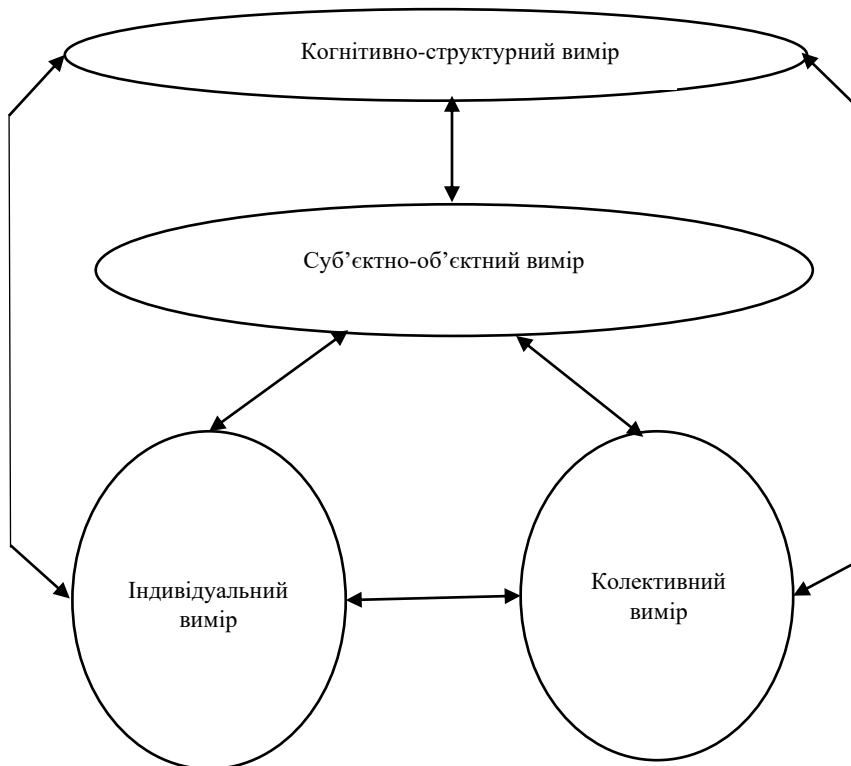

Рис. Тривимірна структура громадянської ідентичності

Загальна логіка супроводу розвитку громадянської ідентичності може бути такою: *когнітивний поштовх (знання, уявлення) → емоційне накопичення (ставлення, переживання) → практичне застосування (залучення, участь, досвід) → кристалізація громадянської ідентичності (особистісні сенси, цілі, прийнятні практики, агентність тощо).*

Розгляньмо «як це працює» на прикладі створення умов для усвідомлення молоддю сенсів громадянської ідентичності:

- першим кроком може бути «когнітивний поштовх» до осмислення ролі громади (держави) в житті особистості і свого місця в спільноті громадян. Для цього залучають: а) ресурси освітнього середовища (демократичний та інклюзивний освітній простір, партнерство освітнього закладу і громади, використання сучасних медіа та цифрових платформ); б) інтерактивні методи навчання з

використанням цифрових інструментів (*дослідницькі* – проекти, симуляційні ігри, моделювання, краєзнавчі дослідження; *діалогові* – дебати, круглі столи, сократівський діалог, аналіз кейсів; *рефлексивні* – написання есе, рефлексій з осмисленням понять «ідентичність», «права», «патріотизм» тощо; створення медіапродукту (подкастів, відеороликів, інфографіки з інтерпретаціями сенсів ідентичності тощо). Основною метою цього етапу є особиста інтерпретація абстрактного поняття і перетворення його на досвід та зародження агентності (усвідомлення своєї здатності бути причиною змін);

- наступний крок – стимулювання до рефлексії своєї громадянської ідентичності, усвідомлення її як базової емоційної потреби (безумовне прийняття, безпека і турбота; повага до індивідуальності, відстоювання меж, прийняття розмаїття, права бути інакшим, самодисципліна і самоконтроль, здатність говорити про свої потреби і переживання). Результатом цього етапу має стати зростання довіри і зміна знака емоцій (зменшення сорому і/чи амбівалентності), зниження напруженості, зменшення психологічної дистанції;

- третій крок – практикування ідентичності – залучення до пошуку шляхів і добирання засобів для вирішення реальних проблем. Метою цього етапу є розвиток комунікативної компетентності, усвідомлення соціальної відповідальності, необхідності дотримання балансу індивідуальних цілей і цілей спільноти, солідаризація, підвищення ефективності взаємодії.

Виокремлені кроки супроводу розвитку громадянської ідентичності взаємозумовлені не лише послідовно, а й обернено: успішне вирішення практичних завдань підвищує довіру і посилює емоційне прийняття та підтверджує агентність, сприяючи кристалізації ідентичності.

Загальні висновки

1. Представлена модель соціально-психологічного супроводу розвитку громадянської ідентичної молоді деокупованих територій охоплює: опис способів реалізації базових принципів супроводу; деталізацію тривимірної структури громадянської ідентичності, релевантної завданням супроводу; перелік загроз для утвердження громадянської ідентичності молоді деокупованих територій та маркери громадянської ідентичності для кожного з вимірів; перелік показників, на які слід орієнтуватись у формулюванні завдань, добиранні засобів та оцінюванні ефективності супроводу розвитку громадянської ідентичності молоді, та обґрунтування логіки супроводу розвитку громадянської ідентичності.

2. Релевантність критеріальної моделі завданням підтверджується тим, що наповнення її базових блоків придатне для використання на всіх

етапах супроводу – на етапі розроблення діагностичного інструментарію для визначення проблемних зон громадянської ідентифікації, на етапі добирання засобів та інструментів, на етапах запровадження розвивальних впливів та оцінювання ефективності супроводу розвитку громадянської ідентичності молоді деокупованих територій.

Практична/соціальна значущість дослідження. Результати дослідження можуть бути використані для розроблення засобів соціально-психологічного супроводу розвитку громадянської ідентичності молоді, а також для розроблення освітньої політики щодо розвитку громадянської ідентичності молоді деокупованих територій.

Перспективи подальших досліджень убаčajуться в розробленні на основі представленої моделі ефективного методичного забезпечення для здійснення супроводу розвитку громадянської ідентичності молоді.

Список використаних джерел

Відновлення освітнього процесу на деокупованих територіях. Зелена книга. Аналітичний звіт (2023). USAID. БФ «Солом'янські котички». Київ. <https://surl.li/dhqhdw>

Вплив війни на молодь в Україні (2024). Дослідження Info Sapiens на замовлення Програми розвитку ООН та Міністерства молоді та спорту України за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Данії та Європейського Союзу. undp.org+1visnyk.naps.gov.ua+1

Жадан, І. В. (2025). Концептуальні засади супроводу розвитку громадянської ідентичності молоді деокупованих територій. *Габітус*, № 77.

Матузкова, О. П. (2014). Ідентичність як структура. *Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки*, 164, 15–19. <https://surl.li/hrsrsl>

Henke, N. (2020). *Identity and Nation-Building in Ukraine: Reconciliation of Identities from a Conflict Prevention Perspective*. https://www.ecmi.de/fileadmin/user_upload/Research_Paper_125.pdf

References

Henke, N. (2020). *Identity and Nation-Building in Ukraine: Reconciliation of Identities from a Conflict Prevention Perspective*. https://www.ecmi.de/fileadmin/user_upload/Research_Paper_125.pdf (in English)

Matuzkova, O. P. (2014). Identity as a structure [Identity as a structure]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Filolohichni nauky*, 164, 15–19. <https://surl.li/hrsrsl> (in Ukrainian)

Vidnovlennia osvithnoho protsesu na deokupovanykh terytoriiakh [Resumption of the educational process in the deoccupied territories] (2023). Zelena knyha

Analitychnyi zvit USAID. BF «Solomianski kotyky. Kyiv. <https://surl.li/dhqhdw> (in Ukrainian)

Vplyv viiny na molod v Ukraini [The impact of war on youth in Ukraine] (2024). Doslidzhennia Info Sapiens na zamovlennia Prohramy rozvytku OON ta Ministerstva molodi ta sportu Ukrainy za finansovoi pidtrymky Ministerstva zakordonnykh sprav Danii ta Yevropeiskoho Soiuzu. undp.org+1visnyk.naps.gov.ua+1 (in Ukrainian)

Zhadan, I. V. (2025). Kontseptualni zasady suprovodu rozvytku hromadianskoi identychnosti molodi deokupovanykh terytorii [Conceptual principles of supporting the development of civic identity among the youth of the deoccupied territories]. *Habitus*, № 77. (in Ukrainian)

Received: 29.09.2025

Accepted: 25.10.2025

© Жадан І.В., 2025. Ця стаття відкритого доступу на умовах CC BY-NC 4.0